

vanja so še združljiva z načelom enakopravnosti in nediskriminacije, kdaj pa je morda potrebna aktivna intervencija države v pomoč šibkim in deprivilegiranim. Razpravljalci niso prišli do skupnih pogledov o tem, ali bi že bil čas za revizijo določb Evropske konvencije o človekovih pravicah (iz l. 1950), tako da ostaja to vprašanje odprto za prihodnost. Še enkrat smo se lahko prepričali, da je uveljavljanje človekovih pravic enosmerna in neskončna cesta, ki ne dopušča vračanja nazaj in ne pozna meje pred seboj.

Podobne pojave najdemo tudi na področju ekonomske integracije. Naj zadošča ena sam ilustracija.

Že Rimska pogodba o ustanovitvi EGS je v svojem 59. členu določila možnost ustanavljanja podjetij za ponudbo storitev (npr. bančnih, zavarovalniških itd.) v katerikoli od držav članic, če ima ustanovitelj takega podjetja prav tako sedež v neki (drugi) državi članici EGS. Vendar pa utegne biti ta možnost zmanjšana, če država, na ozemlju katere naj bi bilo podjetje ustanovljeno, obravnava zadevno storitveno dejavnost kot javno službo. Ugovor javnega reda (ordre public) utegne preprečiti širjenje storitvene dejavnosti preko državnih meja znotraj EGS. Ta problem se je v praksi izkazal kot resna ovira za hitrejše napredovanje integracijskih procesov na nekaterih pomembnih storitvenih področjih. Dosedanja praksa organov EGS (Sodišče Evropskih skupnosti v Luksemburgu, Ministrski svet in Izvršna komisija) je šla po poti postopnosti in iskanja vmesnih rešitev, npr. omogočanje ponudbe storitev brez pravice ustanavljanja podjetij. Pričakuje se, da bo graditev enotnega gospodarskega prostora (Evropa 92) omogočila hitrejše reševanje tovrstnih problemov. Izbran primer pa kaže, da v nekaterih pomembnih gospodarskih pogledih meje med državami članicami EGS niso odpravljene in da razlike v pravnih ureditvah (pogojene ponekod z nujnostjo zaščite pred konkurenco iz drugih držav članic EGS) preprečujejo hitrejše napredovanje integracije.

III

Torej sklenimo to razmišljanje z ugotovitvijo: *V dosedanjem procesu evropske integracije so bili doseženi premiki zgodovinskega pomena, kar pa nikakor ne pomeni, da je napočil »konec zgodovine«. Nasprotno, novo zgodovinsko obdobje se šele prav začinja.*

RADOVAN VUKADINOVIĆ

Evropski scenariji prihodnosti

(in evropska soodvisnost)

Iz razprav, ki poskušajo spoznavati prihodnji razvoj Evrope, je že mogoče zaznati nekoliko scenarijev, v katerih se strnjujejo razmišljanja o njeni bodočnosti. Glede na tradicionalne evropske razmere ter razlike, ki obstojajo na gospodarskem, civilizacijskem in političnem področju, ta razmišljanja napovedujejo Evropo kot nekaj novega, kar šele nastaja, kar se izraža v mešanici starih in novih teženj; kljub temu pa še ni mogoče glede na ugotovljene trende povsem zanesljivo identi-

ficirati njenih prihodnjih pojavnih oblik – in to ne glede na že bolj ali manj razvidne elemente novih evropskih tokov.

Ob upoštevanju teh pridržkov je mogoče razmišljati o štirih scenarijih prihodnosti Evrope, v katerih so seveda v dobršni meri nakazane tudi usmeritve evropskih mednarodnih odnosov, nova faza odnosov med Vzhodom in Zahodom ter procesi, ki so povezani z najbolj pomembnim vzvodom preobrazbe Evrope: z Evropsko gospodarsko skupnostjo.

Prvi scenarij bi lahko poimenovali z *nacionalističnim*, po katerem bi prav razkroj blokovske razcepljenosti na dva evropska segmenta – Vzhod in Zahod – ter popolna dezideologizacija mednarodnih odnosov pripeljala do formiranja povsem nacionalnih ciljev in interesov. Če bi sistem v Evropi tolmačili s teorijo Hobbsa, bi našo celino sestavljale države, ki bi svojo politiko uravnale brez vsakršnih zaveziških ambicij, vsaka zase in proti vsem – upošteva dejstvo, da jim zdaj ne preti velika nevarost ter da so le njihovi lastni interesi vodilo k uspehu.

Drugi scenarij bi mogel imeti *supranacionalni značaj*. V njem dominira Evropa kot federacija, v kateri so vse članice pripravljene ali prisiljene prenesti del svoje suverenosti na supranacionalne organe (npr. na »direktorje iz Bruslja«), ki bi se potem ukvarjali z upravljanjem evropskih odnosov, katerih cilj bi bili interesi supranacionalne skupnosti.

Tretji scenarij bi mogel imeti *transnacionalni značaj*. Za ta modus bi bila značilna spojitev sistemov suverenih evropskih držav, ki bi bile ekonomsko in politično povezane, ki bi jih združevali jasno razvidni cilji, katerih smoter je uresničevanje skupnih koristi za vse evropske države. Ta sistem bi bil zasnovan na visoki stopnji medsebojne soodvisnosti in konvergentnosti, ki naj bi prispevala k relativno naglemu presnavljanju in odpravljanju razlik med posamičnimi državami.

Četrty predpostavljeni sistem odnosov v prihodnji Evropi naj bi nastajal predvsem na podlagi že do sedaj obstoječih elementov. Supranacionalni Zahod bi še naprej krepil svoje sodelovanje, razvijal ekonomske, politične in vojaške komponente, ki bi vse bolj povezovala zahodne države. Središčna os tega združevanja naj bi bila Evropska gospodarska skupnost, ki bo s svojim predloženim načrtom, posebej z aktom o združitvi leta 1992 – zaključno dejanje nastanka tega sistema.

Po drugi strani pa naj bi se evropski Vzhod, ki se sooča s številnimi problemi političnega, gospodarskega in nacionalnega značaja, razvijal skladno s svojimi političnimi krizami, nacionalnimi katarzami in gospodarsko siromašino, kar bi ga vse bolj oddaljevalo od razvitega dela Evrope in možnosti, da bi se vanj vključil. Ta scenarij, če bi se uresničil, bi bil vsekakor najbolj usoden, ker bi predpostavljaval v bistvu nadaljevanje evropskih razhajanj – seveda v pred drugačenih oblikah in s prenovljenimi obrazy.

Novo ureditev odnosov, kakršni danes nastajajo v vzhodni in srednji Evropi, duhovito označuje francoski strokovnjak za mednarodne odnose Pierre Hassner kot stanje, v katerem je komunizem poražen, demokracija pa ni zmagovalka. V svoji pesimistični viziji prihodnosti vzhodne in srednje Evrope Hassner parafrazira misel Raymonda Arona, češ da je to stanje, v katerem si komunizma ni mogoče zamišljati, demokracija pa je neverjetna.

Seveda tudi v tem primeru ni moč govoriti le o enoobraznem pojmovanju vzhodne in srednje Evrope. Takoj moramo naglasiti, da je eden njenih delov – Vzhodna Nemčija – praktično že začela svojo integracijo v zahodni sistem – se pravi, da postaja del »četrtega« Reicha. Vsekakor imata tudi Češkoslovaška in Madžarska več možnosti za take ambicije kot druge dežele nekdanjega socializma. Končno ne smemo prezreti dejstva, da v tej opciji novih evropskih perspektiv ne

moremo mimo Sovjetske zveze – skupaj z njeno veliko krizo na ekonomskem, političnem, ideološkem in nacionalnem področju. Mimogrede povedano: če bi primer Kosova lahko obravnavali kot nekakšen evropski obrobni zaplet, ki bi lahko razplamtel krizo lokalnih razsežij, bi utegnilo razpadanje Sovjetske zveze peljati k velikim in nepredvidljivim zapletom, ki bi imeli neposredne in zelo hitre odmeve v vseh evropskih dogajanjih – in seveda tudi v poprej omenjenih scenarijih prihodnosti Evrope.

Ta velika soodnosnost med nekaterimi mednarodnimi procesi ter njihova vpletenost v tako imenovana lokalna dogajanja, je dodatni element, ki izhaja iz razkroja velikih blokovskih cepitev in same blokovske politike. Pretnja, ki jo poraja ta veliki proces razpadanja Vzhoda in njegova nemožnost, da bi se adekvatno vključeval v evropske procese – bi lahko postala nevarna zavora ne le za razvoj procesov v vzhodni Evropi, pač pa tudi za oblikovanje celotne nove ureditve odnosov v Evropi.

Evropa s svojim dosedanjim razvojem razločno dokazuje, da prihaja obdobje novih povezav, ki jih vse bolj opredeljuje tudi nova kvaliteta soodvisnosti. V poprej do zob oboroženih blokih, ki sta ljubosumno varovala svoje meje ter budno pazila, da na njih ne bi prišlo do prekrškov, se je porodila Evropa odprtih meja. Procesi na področju gospodarskega, političnega, kulturnega, športnega in turističnega sodelovanja se v evropskem prostoru vse bolj sproščajo – in v teh procesih je vse manj ungan.

Zato morajo tudi razmišljanja o novih scenarijih možnega razvoja Evrope postaviti v ospredje vprašanje *soodvisnosti razvoja Evrope ter vplivov, ki jih v sedanjo stopnjo soodvisnosti vnašajo dogajanja v Evropi.*

Nestabilna in siromašna vzhodna in srednja Evropa bi utegnila postati, če se ji ne omogoči vstop v Evropo, ne samo oblast, pač pa tudi torišče trajnih evropskih kriz. Četudi je ta soodnosnost pretežno enostranska, postaja vse bolj očitno, da poslej ne more biti več nikakršnega izoliranega, zaprtega in parcialnega razvoja zahodne Evrope – torej brez upoštevanja dogajanj na nekdanjem političnem, zdaj pa samo še geografskem Vzhodu in v srednjem delu Evrope. Ta medsebojna soodvisnost, ki je nekateri morda niso niti pričakovali niti želeli, se vsiljuje z logiko lastnega razvoja in je postala nekakšen imperativ, kolikor se seveda želi ohraniti varen in miren razvoj Evrope.

Ta asimetrični gospodarski razvoj, ki generira medsebojno odvisnost – posebej na relaciji ocen, kako nerazviti obravnavajo razvite – ter bojzani razvitih, da bi utegnile krize pri nerazvitih sprožiti nestabilnost tudi pri njih samih, ki bi jo kaj kmalu občutili – tudi vse to ima svojo družbeno, prav tako asimetrično komponento. V poprejšnjih razmišljanjih o konvergentnosti sistemov so zatrjevali, da bodo nekatere transformacije bodisi na Vzhodu bodisi na Zahodu pripeljale do nekega novega, mešanega modela. Vendar je danes očitno, da v tem naletu prilagajanj zahodnim vrednotam in dosežkom domala nihče na bivšem Vzhodu niti ne pomišlja na uveljavitev nekaterih lastnih značilnosti v tej novi družbi. Čeprav gre za proces, ki je prišel iznenada in za mnoge nepričakovano, ter je tudi ta zasuk interesa za vse, kar je zahodno, primaren – ne smemo spregledati časovne dimenzije te soodvisnosti. Očitno je, da je razvitejši Zahod v vsakem pogledu bolj atraktiven ter da je vse tisto, kar sodi v orbito vrednot zahodnega modela življenja prevladujoče, tako da so zdaj v vzhodni in srednji Evropi pripravljene sprejemati vse ali domala vse, kar prihaja iz tega razvitejšega predela kontinenta.

To asimetrično soodvisnost, ki nastaja na evropskih tleh, lahko obravnavamo iz različnih zornih kotov. Je dokaz, da ima Evropa kljub svojim nekdanjim bari-

eram tudi nekatere skupne značilnosti; drugič, da je pragmatizem sedanjih generacij brez predsodkov zavrgel vse pravljice o velikih idejah in poslanstvih, ki jih morajo uresničiti; in končno, da je postala kategorija bogatejšega življenja glavna določnica teh gibanj. To je srž soodnosnosti kot nove kategorije evropskih odnosov ter vrec novih evropskih idej. S tem pa se zastavlja tudi vprašanje, ali pomeni krepitev soodnosnosti tudi element utrjevanja miru?

V sedanjih razmerah, ko se na manj razvitem delu Evrope predvsem ubadajo z razreševanjem življenjsko pomembnih vprašanj, med katerimi je v prvi vrsti približevanje oz. vstop v bogato Evropo, je povsem očitno, da more biti ta soodvisnost, če jo le zahod pravilno pojmuje, dejavnik utrjevanja in ohranjanja miru na evropskem prostoru. Namenoma se zdaj tu ne spuščam v mračnejšo podobo globalnih mednarodnih odnosov, v katerih vsekakor številni problemi dežel v razvoju onemogočajo porajanje neke take soodvisnosti – po drugi strani pa je zahodni svet tako zaposlen z dogajanjem v Evropi, da nima časa niti volje, da bi se ubadal s tako imenovanimi oddaljenimi problemi.

Lahko tudi trdimo: če je bila soodvisnost v Evropi vzpostavljena vsaj na asimetrični ravnini, pa v odnosih med razvitimi in manj razvitimi državami v svetovnih razsežjih tolikšne soodvisnosti ne zasledimo – oz. da je danes manjša kot je bila pretekla leta. Zaradi dinamike sprememb v vzhodni Evropi ter eforije, s kakršno so jih pričakali, so bili problemi svetovnega razvoja kot tudi odnosi med razvitimi in manj razvitimi vsaj za sedaj – potisnjeni v ozadje, s čemer se je seveda zmanjšala tudi možnost oz. izkoristek te soodvisnosti. V mnogih presojah mednarodnih odnosov je danes v ospredju zagotavljanje miru in varnosti med nekdanjim Vzhodom in Zahodom, medtem ko se za dežele v razvoju odpirajo možnosti vodenja lokalnih spopadov; ocenjujejo, da odkar ne preti več nevarost konfrontacije med velesilama oz. njunima blokoma, baje tudi ni več nevarosti, da bi lokalni spopadi lahko zanetili neko resnejšo krizo, ki bi mogla destabilizirati svetovne tokove. S tem se razviti svet odmika od nerazvitega in odpira prostor za razmišljanje o miru bogatih in razvitih ter nestabilnostih in krizah, ki postajajo že zaradi narave stvari usoda manj razvitih. Kolikšne nevarosti prinaša tak način razmišljanja in ocenjevanja problemov, ni treba posebej poudarjati.

Opazovanje popuščanja napetosti med Vzhodom in Zahodom skoz tako optiko ustvarja pogoje za izločanje evropskega segmenta odnosov iz svetovnega kompleksa, vsaj v tolikšni meri, kolikor se nanaša na novo varnost in povezovanje v Evropi. Opuščanje nekdanjih vezi in želja po novih povezavah, zlasti vzhodnih držav z Zahodom, postavljajo v povsem novo luč vsa vprašanja, ki so povezana z institucionaliziranimi formami nekdanje blokofske ureditve. Na ideološkem področju so na Vzhodu te forme že v razsulu, na ekonomskem področju jih praktično ni več, le na vojno-političnem terenu se še ohranja zgolj v obliki skupnosti Varšavskega pakta.

Seveda pa razpad tako imenovanega vzhodnega sistema sam po sebi še ne odpira možnosti za enostransko vključevanje vzhodnega sistema v zahodni – kot tudi ne za preseganje barier med njima. Ovire na tej poti so predvsem številni gospodarski problemi ter razlike, prav tako pa tudi nekatere socialno-kulturne ločnice, izvirajoče iz zgodovinskih procesov evropskega razvoja. Zdi se, da med varnost in integracijo na evropskih tleh še ni umestno postavljati enačaja; z upadanjem moči Sovjetske zveze je namreč odpravljena stvarna ali pa zgolj fiktivna grožnja Evropi – medtem ko so možnosti za neko vzajemno integracijo na evropskem kontinentu še zelo oddaljene.

Pot do novih zasnov varnosti, ki se bodo po vsem sodeč izoblikovale v nekakš-

ni varianti Konference o evropski varnosti in sodelovanju ali pa morda celo z nastankom novih mehanizmov, ki naj bi skrbeli za varnost, bo verjetno precej lažja, kot pa bodo procesi, ki naj bi povezali in vsaj delno izenačili evropski prostor. Zaradi tega ostaja integracija vsekakor goreča želja manj razvitih evropskih držav – vendar pa bo tempo tega integriranja počasen in se bo dopolnil v časovno precej odmaknjeni prihodnosti.

To oddaljevanje cilja, ki ga široke ljudske množice vzhodne in srednje Evrope izenačujejo z boljšim življenjem, utegne pripeljati v tem delu Evrope do hudih motenj, velikih kriz in nestabilnosti.

Države, ki so se dolgo vrsto let oddaljevale od moderne Evrope, hočejo zdaj v pogojih svoje prve nacionalne prostosti (ki so jo tudi poimenovala z »novo demokracijo«) kar najhitreje doseči in občutiti blagodati Zahoda, ki jim jih nove razmere obetajo. Toda neskladje med pridobitvami novega demokratičnega in svobodnega razvoja na eni strani ter kruto ekonomsko realnostjo se lahko izkaže tudi kot velika ovira v nadaljnjem razvoju. To pa velja za vse dežele nekdanjega socializma – od Baltika do Jadrana. Razočaranje, do katerega bo moralo priti – in se že danes izraža v stečajih velikih podjetij, v inflaciji, nezaposlenosti in v vse večji ekonomski segmentaciji nekaterih družbenih slojev, lahko pripelje do negativnih teženj, ki bi utegnile destabilizirati demokratične procese v vzhodni in srednji Evropi, morda pa celo do stopnjevanja medsebojnih napetosti. Ni odveč opozoriti, da ni niti ene same vzhodnoevropske države, ki bi imela urejene in normalne odnose s svojimi nekdanjimi socialističnimi sosedami. V pogledu spornih vprašanj – začenši z ozemeljskimi, nacionalno-etničnimi itd. – postaja vzhodni del Evrope potencialno področje nestabilnosti, ki bi lahko danes – ko praktično ni več nobene zunanje arbitra – prešlo v stanje eksplozivnosti.

Zato tudi prvi znaki naraščajočega vzhodnoevropskega nacionalizma in antisemitizma nakazujejo možno smer tovrstnih razvojnih gibanj. Če moremo demokracijo in svoboden razvoj presojati kot pozitivni dolgoročni razvojni določilci, ki bosta povsem zanesljivo prekvasila evropsko zgodovino in usodo številnih doslej zapostavljenih vzhodnoevropskih in srednjeevropskih narodov, pa moramo upoštevati tudi nekatere negativne elemente kratkoročnega značaja, ki nakazujejo možne prihodnje usmeritve procesov v tem delu Evrope. Premagovanje takega stanja in prehajanje k treznejšemu razpravljanju o vseh nerešenih problemih ter ustvarjanju pogojev za postopno razreševanje kriznih odnosov – posebej še gospodarskih – bi lahko pospešilo hitrejšo spreminjanje podobe stanja ter vključevanja vzhodnega dela Evrope v tokove modernih evropskih gibanj.

Prav v teh okvirih in s podmeno, da bi bil lahko ta kratkotrajni proces skelečih preobrazb kar najhitreje mimo, bi lahko razmišljali o neki novi soodvisnosti na evropskih tleh, ki bi bila potem naravnana h krepitvi miru. Vendar, četudi zamenjamo kompleksnost tega stanja kot tudi okolnosti, ki imajo zelo različne predznake – je lahko soodvisnost v Evropi le krhka zgradba, ki sama po sebi ne more zagotoviti evropskim narodom miru in varnosti.

Zaradi tega so tudi skupna prizadevanja v prid hitrejšemu razreševanju spornih vprašanj, krepitvi ekonomske baze razvoja kot tudi najdevanju povezav, ki bi združevale evropske države in narode – najbolj zanesljiva pot h krepitvi soodvisnosti v njenem najbolj pozitivnem smislu.

Soodvisnost, ki ne bi bila tako razumljena in ki bi se potegovala za nekakšne bližnjice, ne bi imela nikakršne dejanske utemeljenosti v evropski stvarnosti, ne bi imela nikakršnih možnosti za uspeh; kmalu bi se namreč izkazalo, da so nerazrešeni problemi mnogo težavnejši od tistega, kar se izpostavlja kot skupni evropski

imenovalec. Zgodovinskih tokov v zadnjih štiridesetih letih ni mogoče preprosto izbrisati; zanesljivo bo potrebno mnogo prizadevanj in naporov, da se v Evropi zgradi neko skupništvo, na katerem bodo zasnovani novi odnosi. Za zdaj enostranske zahteve Vzhoda, da ga Zahod sprejme in nagradi za revolucionarne preobrazbe s spočeto »pomladjo narodov«, še niso zadostni garant za evropsko soodvisnost. To je seveda prvi korak, ki odpira možnosti za nove svobodne dejavnosti in profiliranje lastnih zamisli in iskanj – vendar bo treba še počakati na to, da se bodo izoblikovali pogoji za zasnovo nekega trdnejšega, organskega prizadevanja v smeri take soodvisnosti, ki bo na tleh Evrope povezovala Vzhod z Zahodom mnogo bolj polnokrvno.